

Kirjan sisältöä tärkeämpää on tapa, jolla luetaan

Täydellisen nuortenkirjan metsästys

ANNU VIHERIÄLEHTO

Lyhyet ja nuoria kiinnostavista aiheista kirjoitetut nuortenkirjat, säeromaanit sekä selkokirjat ja -mukautukset ovat kultaakin arvokkaampia yläkoulussa, joka on oikeastaan viimeinen etappi saada nuori kiinnostumaan lukemisesta. Yläkoulun äidinkielen ja kirjallisuuden opettaja Annu Viheriälehto kannustaa myös kokeilemaan näytelmiä yhteisellä ääneenlukutunnilla.

Keskustelu suomalaisten nuorten oppimistuloksista ja lukutaidosta ryöpsähti jälleen alkuvuodesta käyntiin, kun opetus- ja kulttuuriministeriö julkaisi sivistyskatsauksensa. Nuorten lukutaito on vuoden 2006 jälkeen laskenut melkein vuoden oppimista vastaavan määrän.

Oman liki 20 vuotta jatkuneen työurani aikana heikkojen lukijoiden määrä on lähes tuplaantunut: kun vuonna 2009 heikkoja lukijoita oli alle 8 prosenttia, nyt luku on jo 15 prosenttia. Syitä ei tiedetä mutta rohjetaan arvailla: mobiililaitteet, lukemisharrastuksen väheneminen, vääränlainen opetus suunnitelma sekä vääränlaiset opettajat, opetusmenetelmät ja lukemaan innostamisen tavat.

Yläkoulun arjessa tuntuu joskus siltä, että seitsemännellä luokalla osa oppilaista täytyy opettaa uudelleen lukemaan kaunokirjallisuutta: painet-

tu kirja on käyttöliittymänä vieras, eikä rutiinia lukemiseen ole. Osa oppilaista väittää, ettei ole lukenut elämänsä aikana yhtäkään kirjaa kokonaan. Osa palauttaa tunnin alussa saamansa parisataasivuisen teoksen tunnin päätteeksi ja kertoo lukeneensa kirjan kokonaan. Osa ihmettelee, miksi kirjastosta lainattu kirja pitäisi viedä kotiin ja mitä sillä siellä tehdään.

Silti koen, että ratkaisu lukemattomuuteen on nimenomaan omassa yläkoulun äidinkielen ja kirjallisuuden opettajan käsissäni. Yläkoulu on viimeinen paikka, joka kerää yhteen koko ikäluokan. Kouluissa ovat nekin, jotka eivät omaaloitteisesti hakeudu kirjastoon ja joiden vanhemmat eivät hanki nuorilleen luettavaa. Uskon, että yläkoululainen on vielä mahdollista innostaa lukemaan ja se myös kannattaa.

Kunhan vain löytyisi se oikea kirja.

Penseästi lukemiseen suhtautuvia nuoria kosiskellaan nykyisin jopa kirjojen nimissä. Kirjojen luvataan olevan universumin parhaita, ohuita ja hauskoja. Kiinnostavia ja sivumäärältään maltillisia kirjoja löytyy myös selkokirjoista, näytelmistä ja runsaasti kuvitetuista kirjoista.

Riittääkö lyhyys ja hauskuus?

Kokemukseni mukaan noin viidesosalle keskimääräisen koululuokan oppilaista tärkein kirjan valintaperuste on sivumäärä: parisataa sivua on monelle aivan liikaa. Kivoja pieniä nuortenkirjoja onkin ilmestynyt viime vuosina kiittävästi. Esimerkiksi Tuula Kallioniemen *Moponautolla mun prinssini saapuu*, Kirsti Kurosen ja Maria Laakson *Hännät* sekä Jukka-Pekka Palvisaisen *Hanaa, Kosonen* ovat löytäneet lukijansa.

Jyri Paretskoin *K15* lähtee edelleen lainaan lähes jokaisella kirjastovierailulla. *K15* on sopiva yhdistelmä huumoria ja kiinnostavia henkilöitä, ja monet ensimmäisestä osasta vaikuttuneet tarttuvat vielä jatko-osaan, *Salaisuuksia*. Sen sijaan sarjan myöhemmät osat näyttävät jäävän herkemmin hyllyyn.

” Nuori lukija kaipaa muutakin kuin pornoa ja sirkushuveja.

Erityisesti moni poika haluaa lukea hauskan ja lyhyen kirjan, mutta hieman ristiriitaisesti pelkkä lyhyys ja hauskuus eivät riitä. Huumori tuntuukin olevan vaikea laji. Kokemukseni mukaan nuoria puhuttelee pikemminkin tahattomien väärinkäsitysten ja viiltävien vuoropuheluiden varaan rakentuva hauskuus kuin alapääjutut ja puujalkavitsit. Nuori lukija kaipaa muutenkin kuin pornoa ja sirkushuveja.

Yli yhdeksäsluokkalaisetkin saattavat kaivata lyhyitä kirjoja, mutta he toivovat “helpon ja kivan” rinnalle myös vakavampia sävyjä. *Onnimannissa* 4/2021 pohdin säeromaanien potentiaalia yläkoululaisten lukemaan innostamisessa ja arvelin, että säeromaani voisi olla hyvä vaihtoehto nuorelle, jonka ongelma ei ole lukutaidon heikkous vaan pikemminkin motivaatio ja ajanpuute.

Viime vuoden säeromaaniuutuuksista Hanna van der Steenin *Punapipoinen poika* on lähtenyt useamman lyhyttä kirjaa toivoneen yhdeksäsluokkalaisen pojan matkaan ja tehnyt vaikutuksen sopivalla pituudellaan ja sillä, että tarina hahmottuu säeromaanimuodosta huolimatta selkeästi. Teoksen aihe on tärkeä ja vakava, mutta se jätti nuoret lukijat silti toiveikkaalle mielelle. Säeromaanit ovatkin vakiinnuttaneet paikkansa omien oppilaideni keskuudessa, ja he tarttuvat niihin ennakkoluulottomasti. Tällaisia teoksia toivoisin julkaistavan lisää!

Kuka saa lukea selkoa?

Äidinkielen ja kirjallisuuden opettajien keskuudessa tuntuu kytevän ajatus, että selkokirjat saattavat ajaa nuoren lukutaidon rappiolle. Osalle nuoria ne tuntuvat kuitenkin olevan innostava vaihtoehto. Itse rajasin aiemmin selkokirjat S2-oppilaiden lisäksi vain niille, joilla on selkeästi todettuja lukemisen haasteita. Sen sijaan yritin patistaa ne, joita lukeminen ei vain satu huvittamaan, tarttumaan muuhun kuin selkokirjaan. Sittemmin näkökulmani on muuttunut: selkokirja ei ehkä tarjoa nuorelle mallia elävästä kielestä eikä siten kehitä hänen sanavarastoaan tai lukutaitoaankaan, mutta selkokir-

jasta saatua onnistumisen kokemusta ei silti pidä väheksyä.

Selkokirjaan tarttuu useimmin joko kiireinen tai heikosti motivoitunut nuori. Eikö ole parempi, että tällainen nuori lukee kokonaan selkokirjan kuin jättää jonkin muun kirjan kesken? Se, että jotkut haluavat lukea selkokirjan, ei ole synnyttänyt ryhmissäni selkokirjaepidemiaa. Valtaosa lukee kuitenkin mielummin muuta.

Kirjallisuuskeskusteluissa selkokirjoja lukee oppilaani ovat kertoneet, että he ovat tyytyväisiä saatuaan luettua kirjan kokonaan. Esimerkiksi Marja-Leena Tiaisen *Tatu, Iris ja pääkallomies* sekä selkomukautukset Harri Veistisen *Kotitekoisen poikabändin alkeista* sekä Kari Hotakaisen *Tuntematon Kimi Räikkönen* -elämäkerrasta ovat saaneet nuorilta positiivista palautetta ja opettaneet jotakin tärkeää elämästä: pidä huolta kaverista, opettele puhumaan vaikeista asioista ja uskalla tavoitella mahdottomiakin unelmia. Onko siis järkevää toimia portinvartijana ja kieltää jotakuta lukemasta selkokirjaa? Ehkä selkokirjan lukemisessa onnistumisen kokemuksen saavuttanut nuori tarttuu seuraavalla kerralla kovempaan kamaan eli haastavampaan kirjaan. Lisäksi selkokirjan lukemisen salliminen muillekin kuin luki-oppilaille saattaa vähentää niihin liittyvää leimaantumisen pelkoa.

” – – selkokirjasta saatua onnistumisen kokemusta ei pidä väheksyä.

Yläkoululainen saavuttaa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa lukemiseen liittyvän tavoitteen hyväksytysti luettuaan yläkouluaikana ”muutamia kokonaisia kaunokirjallisia tekstejä, esimerkiksi novelleja”. Ajattelen, että siinä missä novelli tarjonnee lukijalleen rikkaampaa kieltä ja enemmän tulkinnanvaraa, selkokirjan lukeminen harjaannuttaa laajemman teoksen lukemiseen ja pitkäjänteisyyteen. Molemmille on siis tilaa ja tarvetta.

Millainen kirja puhuttelee?

Välillä tuntuu, että nuoret lukijat ovat niin kriittisiä ja heidän makunsa niin eriytyneitä, että isompaa joukkoa miellyttävää kirjaa on vaikea löytää. Millainen sitten olisi oppilaan näkökulmasta helpopolukuinen ja kiinnostava nuortenkirja? Kuluvana lukuvuonna seitsemäsluokkalaissiini ovat tehneet vaikutuksen lukupiirikirjoina luetut Annukka Salaman *Ripley: Nopea yhteys* ja Mikko Within *Saakelin satanen*. Oppilaiden mielestä teokset ovat sekä kiinnostavia että hauskoja.

Oppilaiden kommenttien perusteella teosten päähenkilöt ovat vakuuttavia ja samaistuttavia ja herättävät heissä myötätuntoa. Vaikka *Ripley*n Isla ja *Saakelin satasen* Uuno ovat keskenään hyvin erilaisia, on heillä selkeästi yhteistä-

kin. Kumpikin kokee monelle nuorelle tuttua toiseutta: Isla tyttönä poikavaltaisessa pelimaailmassa ja Uuno taloudellisesti heikosti toimeen tulevan vanhemman lapsena. Monet ”ihan tavallisetkin” nuoret kokevat toiseutta ja epävarmuutta Islan ja Uunon tavoin, ja ehkä siksi tällaiset päähenkilöt puhuttelevat.

Siinä missä *Saakelin satanen* on ajoittain jopa epärealistinen, *Ripleytä* oppilaani kuvailivat ennalta-arvattavaksi. Teos kuitenkin onnistuu pitämään lukijan otteessaan vahvan henkilöiden välisen jännitteen voimin. *Saakelin satasessa* oppilaitani ilahdutti jännittävä juoni. Kuitenkin molemmat kuvaavat uskottavasti nuorten maailmaa: ihmissuhteita, tunteita, pelkoja ja haaveita. Ei siis haittaa, jos nuortenkirja on ennalta-arvattava tai epärealistinen, kunhan se on tunnetasolla uskottava.

Kirjan aiheen ei myöskään tarvitse olla nuorelle tuttu, jotta se voisi tehdä vaikutuksen: muutamakin oppilaani totesi, että vaikka he eivät ymmärrä pelaamisesta mitään, juuri *Ripley*n pelikohdat olivat kiinnostavia ja hyvin kirjoitettuja. Riittänee siis, että kirjailijalle aihe on läpikotaisin tuttu. Positiivista Salaman ja Within kirjoissa on sekin, että ainakin omien oppilaideni keskuudessa ne vetosivat yli sukupuolirajojen. Kummankin teoksen perään kyseltiin jatko-osaa.

Kuinka lukutaito pelastetaan?

Aleksi Delikouraksen *Nörtti: New game* teki ilmestyessään vuonna 2012 vaikutuksen moniin seitsemäsluokkalaisiin poikalukijoihin ja se synnytti jopa jonkinlaisen ilmiön nuorten keskuudessa. Edelleen sen huumori, aihe ja päiväkirjamuodon helppolukuisuus puhuttelevat. Samanlaista lukutaidon pelastajan viittaa on sittemmin soviteltu muun muassa Vilu Varennon *Be coolin* harteille, jonka luvattiin innostavan pojat lukemaan. Samoin hehkutettiin, että Miklun *Paras kirja ikinä* mullistaa sellaisten ihmisten käsityksen lukemisesta, jotka eivät tavallisesti lue. Kumpikaan edellä mainituista ei omien oppilaideni keskuudessa ole noussut ilmiöksi.

Onkin naiivia ja jopa kohtuutonta kuvitella yksittäisen teoksen ratkaisevan nuorten ja erityisesti poikien lukemattomuutta. Sen sijaan olisi tärkeää huolehtia siitä, että tarjolla on monenlaista innostavaa luettavaa, tunnistaa niitä syitä, miksi nuoret eivät lue ja lähteä muuttamaan lukemisen kulttuuria nuoria miellyttävämmäksi.

Erään yhdeksäsluokkalaisen oppilaani kommentti saikin minut pohtimaan sitä, miten merkityksellistä on se, miten luetaan. Olimme lukeneet oppitunneilla yhdessä ääneen Minna Canthin näytelmän *Anna Liisa* ja jakaneet roolit. Oppilas kirjoitti: ”*Anna Liisan* lukeminen oli miellyttävä kokemus ja jatkossakin toivoisin, että voitaisiin lukea näytelmiä rooleissa, sillä se on helpompaa ja tekstiin pystyy eläytymään helpommin. En kuitenkaan yksin sitä lukisi, sillä siinä kohtaa se muuttuisi erittäin paksuksi.”

Samankaltaisia mielipiteitä oli useammalla luokan oppilaalla. Nuorelle on siis merkitystä sillä, miten luetaan – ei vain sillä, mitä luetaan. Täydellinen nuortenkirja saattaakin olla yli satavuotias klassikko, kunhan lukutapa on innostava. Koulujen lukutunnit ovat nuorille tärkeitä: ne, jotka aluksi kysyvät, onko pakko lukea kirjaa, saattavatkin kysyä seuraavaksi, eikö taas voitaisi pitää lukutuntia. Ehkä koulun arkeen – ja ennen kaikkea opetussuunnitelmaan – olisiikin syytä raivata tilaa perusasioille. ●

” Nuorelle on siis merkitystä sillä, miten luetaan – ei vain sillä, mitä luetaan.

Artikkelissa mainitut teokset:

Minna Canth: *Anna Liisa*. Näytelmä kolmessa näytöksessä, WSOY 1895, up. Laatusana 2016

Aleksi Delikouras: *Nörtti: New game*, Otava 2012

Kari Hotakainen: *Tunteaton Kimi Räikkönen*, selkomukaus Hanna Männikkölahdi, Avain 2019

Tuula Kallioniemi: *Mopoautilla mun prinssini saapuu*, Otava 2021

Kirsti Kuronen & Maria Laakso: *Hännät*, Karisto 2022

Miklu: *Paras kirja ikinä*, Otava 2019

Jukka-Pekka Palviainen: *Hanaa, Kosonen*, Karisto 2020

Jyri Paretskoi: *K 15 ja K 15: Salaisuuksia*, Otava 2018

Annukka Salama: *Ripley: Nopea yhteys*, WSOY 2022

Hanna van der Steen: *Punapipoinen poika*, Kvaliti 2022

Marja-Leena Tiainen: *Tatu, Iiris ja pääkallomies*, selkomukaus tekijän, Avain 2016

Vilu Varento: *Be Cool*, Karisto 2020

Harri Veistinen: *Kotitekoisen poikabändin alkeet*, selkomukaus Leena Kaivosoja, Opik 2017

Mikko With: *Saakelin satanen*, Myllylahti 2021